

kásgyermeket nevelnek, akik környezetükből főképp az anyag-
elvűség eszméit szívják magukba. Embernevelés a célunk. Em-
ber pedig csak Isten közelében fejlődhet.

Szerény értekezésem végére jutottam. Szokásom és felfogá-
som ellenére ezúttal sok idézetet közöltem. Nem a kérkedés ve-
zetett ebben, hanem a tárgy természete. Gyakorlati pedagógus
részéről valóban szerénytelenség lenne, ha ország-világ előtt is-
mert szaktekintélyekkel, tisztán a maga erejére támaszkodva
hadakozna. Be kell látnunk, hogy a mi feladatunk a tudó-
mány leszűrt, minden oldalról alaposan megvitatott igazságai-
nak az alkalmazása. Ez a folyvást haladó, és mégis bölcs és ne-
mes konzervativizmus az alapja minden idők korszerű magasla-
tán álló iskolájának, az abban folyó oktatvanevelő munkának.

Nevelőnek, még hozzá hivatásos nevelőnek, nem lehet fonto-
sabb célja a lélek tüzetes ismereténél. Ez az alfája és omegája
minden munkánknak. Csak a lélek ismeretén épülhet fel hivatás-
szeretetünk; csak a lelki élet mélységes és szövevényes birodal-
mában emelkedhetünk Istenhez. Csak itt szívhatjuk magunkba
azt a szellemet, amivel önmagunknak, nemzetünknek és az egye-
temes emberiségnek is javára válhatunk.

Felhasznált irodalom: 1. *Binét Alfréd:* Az iskolás gyermek lélektana. —
2. *Bognár Cecil:* Pszichológia. — 3. *Mitrovics Gyula:* Neveljünk, vagy tanít-
sunk. (Iskola és élet c. folyóirat 1937. 5.—4. sz.) — 4. *Nagy László:* A gyermek-
tanulmányozás mai állapota. — 5. *Nemesné M. Mária:* A lelki fejlődés útja. —
6. *Spranger:* Az ifjúkor lélektana. — 7. *Tóth Tihamér:* Az ifjúság lelki gondo-
zása. — 8. *Várkonyi Hildebrand:* A lélektan mai állása. — 9. *Weszely Ödön:*
A tudatalatti lelki élet és a nevelés. (A gyermek és az ifjúság c. folyóirat
1935. 1.—3. sz.)

Molnár János.

A tankönyv szerepe a cselekvő történet- tanításban.

Alig egy negyedszázaddal ezelőtt még az volt a jó történet-
tanár, aki szemléletes előadásával le tudta kötni tanulóinak fi-
gyelmét, s a jó tanuló pedig az, aki a következő órán szép folya-
matosan, szinte szó szerint fel tudta mondani az előadás alapján
gondosan kijegyzett tankönyvi szöveget. Amióta azonban a ta-
nulók alkotómunkája került a tanítás középpontjába, azóta az
a legjobb tanár, aki bizonyos tekintetben szinte már fölöslegessé
tudja tenni magát a tanításban, hogy azzal is minél nagyobb

érvényesülési lehetőséget juttasson a tanulók öntevékenysége-
 nek. Következésképpen ma az a legjobb tanuló, aki a tanórán a
 legtöbb problémával, azok megfejtésével és tanulságainak a
 gyakorlati életbe való helyezésével önállóan kapcsolódik be a
 munkaközösségbe, majd pedig adandó alkalommal értelmesen
 és összefüggő előadásban ad számot a feldolgozott és tudatba-
 rögzített tananyagról. A tudatbarögzítést a tanulók otthoni fel-
 adatának minősíti a polgári iskolában a tulajdonképeni (III.—
 IV. o.-os) történettanítás, amiértis itt a tankönyv használatának
 fontos szerepe van. Mivel pedig ez gyakran készíti a tanuló-
 kat szövegtanulásra és képesíti őket nem egyszer csupán csak
 betűszerinti tudásra, aminek veszedelme, — a többi tantárgya-
 kétól sajátosan eltérő természete következtében, — talán épen
 e tantárgynál fenyeget leginkább, (Tanterv és Utasításunk is fi-
 gyelmeztet erre, amikor azt mondja, hogy a tanár „tiszte nem
 merülhet ki pusztán a könyvben foglaltak gépies megtanulása-
 nak ellenőrzésében.“!) arra a meggyőződésre vezetett a közel-
 múltban nem egy pedagógust, hogy a cselekvő oktatásban a tan-
 könyvek használatának szükségességét kétségbevonja. De a
 könyveknek önképzésre nevelő ereje csakhamar helyreállította
 tanításbeli fontos szerepüket, sőt, mint Loczka Alajos írja, az
 Iskola és Élet c. művének A munkáltató oktatás tankönyve c.
 fejezetében, az amerikai modern tanintézetek tantárgyaként
 épen a több könyvből, az ú. n. „reference book“-ból való készü-
 lést vezették be, hogy ezáltal kizárják a tanulók otthoni mun-
 kájából a tankönyvi szöveg gépies megtanulásának lehetőségét.
 Eltekintve e megoldás költséges voltától, e tárgynál ezen a fokon
 aligha vezetne ez kellő eredményre, sőt még zavart is okozna, ha
 pl. valamelyik tanuló *Eckhart: Magyarország története és Aszta-
 los—Pethő: A magyar nemzet története c. kézikönyvéből* készül-
 getve, az előbbiben azt olvassa, hogy: „... a tulajdonképeni
 Horvátországban . . . nem tudta László megvetni a lábát“, míg
 az utóbbiban: „László be is nyomult Horvátországba, leverte az
 ellenséges érzelmű horvát pártcsapatokat s megszállta az orszá-
 got . . . Álmost . . . hátrahagyta Horvátországban,“ stb. Ezzel
 szemben Németországban — mint Loczka könyvében olvassuk,
 — legújabbban a tankönyvkérdésnek olyan kísérletét indították
 meg, amely tankönyv gyanánt lexikont ad a tanulógyermek
 kezébe azzal a célzattal, hogy ennek használatával gondolkozó
 munkássággá tegye a tanulást, és hogy a koncentráció elvének
 érvényesülését az otthoni munkában is kellőképpen biztosítsa, mi-
 után a lexikonban a rokonsímszós összeállítás folytán az ismer-
 retanyag nem tagozódik szét tantárgyak szerint. Ez az íróasztal
 mellett született újfajta tankönyv aligha szolgálhatná pl. a ta-
 nyaközpontok polgári iskolai tanulóinak tudatbarögzítő muni-
 káját, mert annak használata csak változatos és gazdag szó-

kinccsel rendelkezők kezében jelenthet célszerű taneszközt, míg az említett tanulók szókincse, ha általában eredeti és találó is, voltaképen mégiscsak egyoldalú és igen mérsékelt terjedelmű. A cselekvő oktatás, mint látjuk, elismeri a tankönyv használatának szükségességét, csupán a tanulásban betöltött szerepét igyekszik a maga szolgálatába állítani. Kétségtelen, hogy a tankönyv módszeres felépítésétől, anyagának célszerű elrendezésétől sok függ, mégis nagyjából helyes használatán múlik, hogy a tanulás általa valóban gondolkozó munkássággá legyen. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy a lapról-lapra következő egyhangú sorok inkább kísértének a gépies, gondolkodás nélküli szöveg tanulásra, mint a változatos külsővel rendelkező lapok. Eszerint főképp az olyan tankönyvek készítetik a tanulókat gondolkozó munkásságra, amelyeknek lapjain a fontosabb megállapítások a szövegből kiemelkednek. Mivel a „kurzív“ (dőlt) betűvel szedett szövegrész nem jelent nekik ezen a fokon annyit, mint pl. a felnőtteknek, azért célszerűbb azokat „kövér“ betűvel illeszteni oda. Sokat jelentenek itt a lap szélére nyomott tájékoztatók is, mert áttekinthetőbbé téve az anyagot, megindítják a gondolkozást.

A cselekvő történettanításban, mint tudjuk, nagy szerepük van az élményeknek, s így mindazoknak a tényezőknek, amelyek az élményszerűsítésnek a szolgálatában állnak, elsősorban az eleven, szemléletes elbeszéléseknek. Ez a felismerés készítette újabb tankönyvíróinkat arra, hogy könyveiket olvasmányokkal lássák el. E megoldás azonban nem felel meg teljesen a hozzáfűzött várákozásnak, mert a szerzők az olvasmányok kiválasztásánál nem voltak mindig kellő tekintettel Tanterv és Utasításunk e soraira, hogy: „Legyen az olvasmány a növendékek értelmi és érzelmi fejlettségéhez mért, legven a maga nemében tartalmilag és formailag kiváló ...“, továbbá iskolafajunk gyakorlati célkitűzésére sem, s így történhetett meg, hogy olyan szemelvények is bejutottak a történelmi forrásművekből (főképp a Mika-féle hatkötetes középiskolai segédkönyvből) a tankönyv fejezetei közé, amelyek régies kifejezéseikkel és adataik fölösleges halmazával éppen nem alkalmasak arra, hogy a multat megelevenítsék, s a tanulókat élményekhez vezessék. Némelyiküknek fakó, élettelen volta inkább a kripták dohos levegőjével, az enyészet hangulatával telíti meg a tantermet, s a száraz adatok Számum-homokjával szinte betemeti a tanulók érdeklődését, ahelyett, hogy beleéltetné őket a kívánt helyzetekbe, s megmozdítaná képzeletüket és érzelmi világukat. A német Scheiblhuber, aki tanulmányozta a tanulógyermekek gondolkozásmódját a történelem kapcsán, megállapítja, hogy azok ezen a fokon nem tudományosan, hanem művésziességgel gondolkoznak,

s ezért csak az olyan olvasmányokat tartja a tanításban megfelelőeknek, amelyek epikai részletezéssel, a jellemek plasztikus ábrázolásával feszültséget támasztanak. Ebből a szempontból vizsgálva a kifogásolt olvasmányokat, megállapíthatjuk, hogy azoknak a tankönyvből való kirekesztése semmiféle károsodást sem okozna a tanulóknak, már csak azért sem, mert egyrészt, Tanterv és Utasításunk sem írja elő a történeti kútfők tanulmányozását, lévén a polgári iskola nem a tudományos, hanem a gyakorlati életre előkészítő középfokú tanintézet, másrészt, mert a szemelvényeknek olvasmánytárgyalásszerű feldolgozására alig nyílik alkalom, hanem inkább felolvasásukra, ami pedig kevés a forrásművek eredményes tanulmányozására. Mivel az új regényirodalom bővelkedik remek történeti regényekben, ezek szemelvényeinek felolvasása sokkal célravezetőbb. Tárgyi szempontból is értékesek ezek, mert megírásukat rendesen hosszú és alapos történelmi tanulmányok szolgálták megelőzni, hangulatteremtő, élményszerűsítő erejük pedig utólráhetetlen. Hogy ezek a szemelvények mindenkor általános érdeklődésre tarthassanak számat, ne kerüljenek a tankönyvbe, hanem csak a tanár kézikönyvtárában legyenek meg, s olvasásuk alkalmával a tanulók az előttük fekvő munkafüzetbe jegyezzenek be belőlük röviden egy-két megkapó esetet, gondolatot, vagy emlékeztető szót.

A munkaközösségen felépülő történettanításnak jelentős eszközei a képek is, mert az elképzelést a tárgyi valóság felé irányítják, tehát elmélyítik az ismeretszerzést, de az értelmi képzés mellett az etikai és az esztétikai nevelés céljait is szolgálják. Ez a tény indokolja meg a tankönyvek illusztrálásának szükségességét. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy annál jobb a tankönyv, minél több benne a kép, mert az ilyen tankönyv elveszti a komolyságát a tanulók előtt, s nem jelent nekik értéket különösen akkor, ha a benne levő képek sokaságuk miatt parányiak is. Pl. az egyik tankönyv 8. lapján négy apró kép szorong nem valami szemléletes nyomtatásban. Csak a döntőfontosságú események főjelenetét ábrázoló képek kapjanak ott helyet és pedig olyan méretben, hogy jól szemlélhetők lehessenek, mert csak így lesznek a kormegismerés tényezői és az említett nevelési célok eszközei. Az esztétikai cél szempontjából kívánatos, hogy főképp a nagy művészek alkotásainak jól sikerült reprodukciói szerepeljenek a történelem tankönyvének illusztrációi gyanánt. A Magyar Képes Krónikából való, avagy annak stílusában készült képek nem szolgálják ezen a fokon az említett célokat. Természetesen arra is tekintettel kell lenni a képanyag összeállításánál, hogy a kamasz-évek küszöbén álló tanulók tankönyvében aktok ne szerepeljenek. Nem valami szerencsés gondolat volt az egyik tankönyvbe Benczúr Gyulának Bu-

da visszafoglalását ábrázoló kompozíciójának azt a példányát nyomtatni, amelyiken két női akt igyekszik — bár művészi módon — a budai háremélet alkonyát kifejezni, amikor van olyan példánya is, amelyen az aktok helyén ágyú áll. Mivel a tanulók eszményképüket a történet hősei közül választják ki, szerepeljenek könyvükben a múlt kimagasló alakjainak portréi is. Ezek kisebb méretben is megfelelnek rendeltetésüknek. Erre sincsenek a tankönyvszerkesztők mindig kellő tekintettel, mert pl. az egyik tankönyvben Mansfeld mellképe 11×14 cm-es; méretben foglalja el a 42. lapot, míg Raffet: „Ők morogtak“ c. bátran kihagyható kompozíciójának alaposan kicsinyített mása alig 2,5×5 cm-es alakban nyújt figyelemreméltó mintát a hasznavehetetlen illusztrációra. A tájképek itt nem sokat mondanak, hacsak nevezetesebb épületek, vagy várromok nincsenek rajtuk, azért helyettük inkább térképmelléletek foglaljanak ott helyet, hogy tanulásközben az eseményeket azok színhelyére vonatkoztathassák. Ezek annál jobbak, minél áttekinthetőbbek, tehát amelyek csak annyi adatot tartalmaznak, amennyire ott épen szükség van. Legalkalmasabbak erre a színes térképmelléletek, mert ezek a legszemléletesebbek. Természetesen, ezek olyanok legyenek, hogy kellőképpen ki is fejezzék azt, amit szemléltetni hivatva vannak. Így pl. jobb, ha Nagy Lajos birodalmát a melléklet Európa térképén állítja a tanulók elé, mint csupán a birodalmat magát, mert úgy jobban szemléltethető a magyar nagyhatalom. (V. ö. pl. Rákossy Z. tankönyvében a Magyarország Nagy Lajos korában c. térképmellékletet a Hóman—Szekfű—Kerényi: Egyetemes történet III. kötetében lévő Európa Nagy Lajos korában, vagy Hóman—Szekfű: Magyar Történet 2. kiad. II. kötetében lévő Francia dinasztiák Európában c.-vel!). Ha a térképmelléklet színezése nincs összhangban megállapításainkkal, akkor a tanuló zavarba jön. Pl. azt tanítjuk, hogy Szent László 1091-ben meghódította Horvátországot, mégis az egyik tankönyv térképmelléklete úgy szemlélteti, mintha az Kálmán király hódítása volna.

Mint a tanulókon végzett megfigyelések igazolják, a vázlatrajzok nem valók a történelem tankönyvébe. Az egyik tankönyvben pl. jól sikerült vázlatrajz szemlélteti a mohi csata lefolyásának főbb mozzanatait. Kísérletképpen az első alkalommal a tanulókra bízom otthoni feladatul, hogy aki akarja, írja le füzetében a vázlatrajz-ábrázolta eseményt. Bizony, alig akadt közöttük egy-kettő, aki helyesen oldotta volna meg a feladatot. Más alkalommal közösen beszéltük meg az említett vázlatrajzot. Érdeklődéssel szemlélték azt, de az évvégi összefoglaló ismertetések alkalmával még mindig igen kevesen tudtak róla számot adni, míg az általuk tanórán készült vázlatrajzok alapján frissen elevenedtek fel emlékezetükben az események, intézmények.

A vázlarajz helye tehát a tanulók munkafüzetében van, amelynek használata nélkülözhetetlen a cselekvő oktatásban. Fontos szerepéről Kratofil Dezső: A cselekvő iskola néhány gyakorlati problémája c. értékezésében (L. A Cselekvés Iskolája IV. évf. 1—2. sz. 1935/36.) a többek között mondja, hogy: „A munkafüzetekbe kerülnek bele felsorakozó egymásutánban az óráról-órára tárgyalt anyagrészeknek gondos, átgondolt szempontok szerint összeállított vázlatai. Ezeket az összefoglaló vázlatokat a tanár és a tanuló közös munkájuk eredménye gyanánt állapítják meg s rögzítik meg a munkafüzetekben. A vázlatok rögzítésénél igen fontos szerepe van a rajzolásnak, a beragasztásoknak, táblázatos kimutatásoknak, grafikonoknak, stb. . . . A munkafüzeteknek azonban a fenti fontos cél mellett még egyéb rendeltetésük is van. Ide írja be a tanuló és rögzíti meg a tanítási anyag problémáival kapcsolatos megfigyeléseit, adatgyűjtéseit, házi munka gyanánt feldolgozott kísérleteit és feladatait, fogalmazásait, kronológikus-, összefoglaló-, rendszerező és emlékeztető tábláit, ide ragasztja be főleg a földrajz, történelem és magyar irodalommal kapcsolatban saját gyűjtése folytán a tárgy problémaköréhez tartozó színes képanyagot.” A cselekvő oktatás szellemében vezetett munkafüzet a tankönyv segítségével nemcsak biztosíthatja mindazokat az eredményeket, amiket Amerikában a „reference book”, s Németországban a „lexikon” bevezetésével vélnek elérni, hanem felül is múlhatja, mert tartalmát a tanulók alkotómunkája hozza létre, míg amazokét készen kapják kézhez.

A helyes tanulás, mint már említettem, nagyjából a tankönyv értelmes használatán múlik. Azért, hogy a tanulás valóban gondolkozó munkássággá legyen, annak otthoni használatába is be kell vezetni a tanulókat. Ez itt különösképpen fontos, mert egyrészt az elemi iskolában erre nem nyílt alkalom, mert hiszen ott a megértetéssel a tudatbarögzítés is együtt történik a tanórán (azért mondja a népiskolai Tanterv és Utasítás is, hogy: „. . . a tankönyvnek csak igen korlátozott szerepe lehet az oktatásban”), továbbá a polgári iskola II. osztályában is csak olyan kézikönyvből jutottak a tanulók történelmi ismeretekhez, amelyről Tanterv és Utasításunk azt mondja, hogy: „Ne tekintse a tanár ezt az olvasókönyvet otthoni készülésre szánt tankönyvnek”, másrészt pedig, mert ugyanott azt is olvassuk, hogy: „A könyv szeretetének fölkeltését, a könyv megbecsülését egyik fontos feladatának tekintse az iskola.” Tehát az iskolántúli önművelés végett is be kell vezetni őket a könyv helyes használatába, mert a könyv lesz a magára maradó kispolgár legfőbb oktatója.

Legelőbb is meg kell ismertetni velük a tankönyv szerepét,

tehát azt, hogy történelmi ismereteiket nem belőle, hanem az iskolai munkából merítik, s a könyv csak arra való, hogy segítségével fölelevenedjék előttük a tanórai munka s a feldolgozott ismeretanyag. A tanulás tehát ne abból álljon, hogy a tanórai megállapításokat átismételjék, hanem hogy önálló szellemi tevékenységgel újra fel is dolgozzák, meg is emésszék és végül tanulságait a gyakorlatba is átvigyék. Ha ez előttük világos lesz és látják, hogy a tankönyvi szöveg tudása még nem jelent igazi tudást, akkor nagyobb igyekezettel fognak bekapcsolódni az iskolai munkaközösségbe, s tervszerűen fognak majd neki az értelmes tanulásnak. Ebbe azonban be kell vezetni őket, mert ehhez, mint már fentebb említettem, nincs meg a kellő gyakorlatuk. Erre igen hasznos az első történelemórák egyikét feláldozni, a mulasztásért bőven kárpótol majd a nem várt eredmény. Így fogják megtanulni, hogy legelőbb is át kell olvasni lassan és gondolkozva a tankönyvi szöveget a teljes egészében, hogy így az iskolában tanultak fölelevenedjenek. Így jön létre a helyes tanulás első és legfontosabb feltétele: az otthoni és az iskolai munka közti eleven kapcsolat. Ez azonban akkor lesz teljes, ha a tanár úgy irányítja az iskolai munkát, hogy az az általa elfogadott tankönyv menetével megegyezzen. Erre különben Tanterv és Utasításunk is figyelmeztet, amikor azt mondja, hogy: „Megnehezíti a tanár a tanuló munkáját, ha ok nélkül függetleníti magát a tankönyv menetétől.” — mert ilyenkor könnyen támad szakadék a tanulás két helye (iskola, otthon), illetve két tényezője (tanár, tanuló) között. Ilyenkor szánja rá magát legtöbb tanuló kényszerhelyzetében a lélektelen szövegtanulásra. A tankönyvi szövegnek teljes elolvasását annak szakaszonkénti átolvasása követi úgy, hogy az ott szereplő helyneveket a térképen újra fölkeresik, a munkafüzetbe történt odavágó bejegyzéseiket figyelmesen megismerik. Így a tankönyvi szöveg és az iskolai megállapítások közti összefüggéseket megteremtve, hozzákezdnek a tulajdonképeni tudatbarozgításához. Ez abban áll, hogy egy-egy szakasznak újabb elolvasása után a kövéren szedett szövegrészeknek és a munkafüzetbe történt odavágó bejegyzéseknek segítségével végig gondolják az illető részletet. Majd eleinte a lapszéli tájékoztató szavak útmutatásával, végül pedig az egész anyagnak összefüggő egészben való önálló elmondásával fejezik be az otthoni feladatot. Mivel a szókinés gyarapítását is előírja Tanterv és Utasításunk, mondván, hogy: „... összefüggő részlet előadásával magukat a történelmi stílusban és a szókinésben gyakorolják”, azért ezek használatát is meg kell tőlük kívánni. A szóbeli feladatokon felül rendszeres írásbeli, vagy rajzfeladatot adni fölösleges, mert azok inkább elvonják őket a többi tárgytól kapott feladataik gondos elkészítésétől és alaposság helyett inkább felületességre szoktatnak. A fenti módon

való tanulás különösen az ismétlések munkáját könnyíti meg, s elejét veszi az időrendi zavarnak, ami a lélektelen szövegtanulásnál oly gyakran jelentkezik ilyenkor. Így nem lesz a tanulás pusztá feladatvégrehajtás, hanem alkotó munka. A történelem tankönyvének értelmes használata így szolgálja a tananyagot, amely a letűnt élet, s így lesz általa a tanuláshoz is középpontja az alkotó munka és eredménye az alkotó állampolgár.

Császár Elek.

Testmérési adatok gyakorlati felhasználása.

A kaposvári polgári fiúiskola adatai.

A nevelőiskola korszerű célkitűzésében az egyén értelmi és erkölcsi erőinek kifejlesztése mellett a test tervszerű nevelését is főadatai közé sorolja. A múlttal szemben azon követelmény elé állítja a tanárt, hogy tanítványainak ne csak szellemi fejlődését bírálja és osztályozza, hanem a nevelői munka eredményesebbé tétele szempontjából — további nemzeti érdekből — a magyar jövő emberanyagának testi fejlődését is alaposan ismerje, azt állandóan figyelemmel kísérje és a lehető legjobban irányítsa.

A polgári iskolák részére kiadott Rendtartás is e szellemben ró kötelességeket az osztályfőnökökre és írja elő a testnevelő tanároknak a tanulók éveleji és évvégi testmérésének megtartását. A Tanterv és Utasítás egészségtani fejezetében is e gondolat tükröződik vissza, a következő kitételben: „A testi fejlődésben elmaradt gyengébb szervezetű gyermekek megfigyelése külön gondoskodás tárgya legyen.”

E követelmények gyakorlati megvalósítására vonatkozólag óhajt tájékoztatást nyújtani e tanulmány, mely a tanulók testmérési adatainak ily szemszögből való felhasználásával foglalkozik.

A rendeletek és utasítások előírta testméréseket a testnevelő, illetve a testneveléssel megbízott tanárok végzik. Néhány iskolában a tanulók testméreteit külön törzslapokra is feljegyzik. Azonban a mérési adatok legtöbbször fiókba kerülnek és ha esetleg az osztályfőnökök át is nézik azokat, a sok számhalmazból — tanítványaik testi fejlettségére vonatkozólag — nem tudnak világos képet alkotni. Hiányzik ugyanis a mérési adatok összehasonlításául szolgáló helyi középérték, a norma és a helyi adatokból nyert s a fejlettség osztályozására alkalmas biológiai mértékegység.